

Тема 7. ВИДИ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ І ЇХ ВІДТІНКИ ЗНАЧЕНЬ.

Реченням називається граматично та інтонаційно оформлена за законами даної мови синтаксична одиниця, що є засобом формування, вираження й повідомлення думки.

За метою висловлювання речення поділяють на: 1) **розповідні**, у яких про когось або про щось розповідається; 2) **питальні**, у яких про когось або про щось запитують; 3) **спонукальні**, у яких спонукають до дії.

За емоційним забарвленням речення поділяють на **окличні** (Здрастуй, рідна школо!) та **неокличні** (Це був ясний день).

Грамаатичною основою речення є **підмет і присудок**. За наявністю граматичної основи речення поділяються на **односкладні** (Сном не прогонуєшся (Нар. тв.)) та **двоскладні** (Сичі в гаю перекликались... (Т. Шевченко)).

За наявністю або відсутністю другорядних членів речення поділяють на **поширені** (Шуміла калина край дороги) та **непоширені** (Зійшло сонце).

Просте речення може бути **повним і неповним**. Повними називаються речення, у яких наявні всі головні та другорядні члени речення, необхідні для завершеності будови й повноти вираження значення (В чагарниках низькорослих акацій посвистували червоногруді снігурі (Ю. Збанацький)). Неповними називаються такі речення, у яких пропущений головний або другорядний член речення, зрозумілий із контексту або ситуації мовлення (Хвилини здаються тоді за години, години — за дні, дні — за роки (П. Мирний)).

Просте речення може бути **неускладненим або ускладненим** однорідними членами, звертаннями, вставними словами, словосполученнями та реченнями, відокремленими членами речення.

Прості двоскладні та односкладні речення

Просте речення, у якому наявні обидва головні члени (підмет і присудок), називається **двоскладним** (Краса нас усьому вчить (О. Довженко)).

Односкладним називається речення, у якому наявний лише один із головних членів — або підмет, або присудок.

Види односкладних речень

1) **Означено-особові** — речення, головним членом яких є особова форма дієслова, що вказує на виконавця дії, носія ознаки чи стану (Хочу плакати, але замість того завжди сміюся).

2) **Неозначено-особові** — речення з головним членом-присудком, який відноситься до всіх осіб взагалі або до неозначеної кількості осіб (У школі готуються до свята рідної мови).

3) **Узагальнено-особові** — речення з головним членом-присудком, що вказує на дію, ознаку чи стан, які можуть стосуватися будь-якої особи в будь-який момент часу. Такі речення вживаються переважно в прислів'ях та приказках (Не брудни криниці, бо схочеш водиці (Нар. тв.)).

4) **Безособові** — речення з головним членом-присудком, який називає дію або стан, що не мають виконавця або носія, і може бути виражений безособовим дієсловом, дієслівними формами на -но, -то, неозначеною формою дієслова, прислівником, словами нема, не було, не буде, при яких стоїть додаток у родовому відмінку (Так тихо, тихо скрізь (П. Тичина)).

5) **Називні** — речення з головним членом-підметом, який стверджує наявність, існування предметів чи явищ (Сонячні чудесні міста. Вільні люди (О. Гончар)).

Розділові знаки в простому реченні

Кома ставиться:

1) для виділення звертань і пов'язаних із ними слів (Що, братику, посієш, те й пожнеш (Л. Глібов));

2) після вигуків, якщо вони вимовляються з окличною інтонацією меншої сили, ніж наступні слова (Ех, не життя було — рай! (В. Близнець));

3) після стверджувальних слів так, еге, гаразд, аякже, авжеж, заперечення ні, запитання що, підсилювання що ж, коли далі розкрито їхній зміст (Гаразд, зробимо саме так!);

4) для виділення вставних слів та словосполучень (Вже почалось, мабуть, майбутнє (Гр. Тютюнник));

5) для виділення порівняльних зворотів, що вводяться за допомогою слів як, мов, наче, немов, ніби, як і, ніж (Кругом поле, як те море широке, синіє (Т. Шевченко));

6) для виділення відокремлених прикладок (Прийшов із далеких хуторів парубок, по імені Устим (Гр. Тютюнник));

7) для виділення відокремлених означень, виражених дієприкметниковими зворотами (Монастир скидався на грізного лицаря, вбраного в казковий, зачарований панцир (Я. Качура));

8) для виділення відокремлених уточнювальних членів речення — обставин часу, місця тощо (Там, над Россю, стоїть одна висока скеля (І. Нечуй-Левицький));

9) для виділення відокремлених обставин, виражених одиничними дієприслівниками й дієприслівниковими зворотами (Дівчина, стрепенувшись, підвела голову (О. Гончар));

10) для відокремлення обставин із прийменниками незважаючи на, починаючи з, кінчаючи (Усі, починаючи з командира, ретельно готувалися до бою);

11) для виділення відокремленого додатка зі словами замість, крім, окрім, зокрема, на відміну від (У похід пішли всі, крім Сергія);

12) між однорідними членами речення (Я весь час тремтів від напруження, від втоми, від переляку (В. Нестайко));

Крапка з комою ставиться:

1) між поширеними однорідними членами речення, якщо в середині хоча б одного з них є коми або якщо вони далекі за змістом (Розжарене, червоне сонце низько спустилося; багряним світлом грало на деревах (Леся Українка));

Двокрапка ставиться:

1) після узагальнюючих слів перед однорідними членами в простому реченні (Серед садочка на клумбах цвітуть різні-різні квіти: і братки, і гвоздики, і флокси, і резеда (Остап Вишня));

Тире ставиться:

1) між підметом і присудком на місці пропущеного дієслова-зв'язки (Жити — Вітчизні служити);

2) після однорідних членів речення перед узагальнюючим словом (Жито, пшениця й овес — все разом поспіло й прісохло (І. Нечуй-Левицький));

3) після однорідних членів речення, перед якими стоїть узагальнююче слово, якщо вони знаходяться в середині речення (Усім: і екскурсантам, і простим людям — рекомендується гав не ловити (Остап Вишня));

4) на місці пропущених членів у неповному реченні (Без хазяїна двір плаче, а без хазяйки — хата (Нар. тв.));

5) з обох боків відокремленої прикладки або перед нею (Над головами в нас сяє маленьке сонце — електрична лампочка... (В. Шевчук));

б) з обох боків вставного речення, якщо воно виражає додаткове зауваження (Один купець, — забув, як звати, — із ярмарку багато грошей віз (Л.Глібов));

Завдання для самоконтролю

Дайте відповідь на запитання:

1. Що таке речення?
2. Які є види речень за метою висловлювання?
3. Які є види речень за емоційним забарвленням?
4. Що становить граматичну основу речення?
5. Які є види речень за наявністю граматичної основи?
6. Яке речення називають односкладним?
7. Назвіть ознаки двоскладного речення.
8. Які є види речень за наявністю другорядних членів речення?
9. Яке речення називається повним?
10. Яке речення є неповним?
11. Чим може ускладнюватись просте речення?
12. Назвіть види односкладних речень. Охарактеризуйте кожне із них.
13. Коли ставиться кома в простому реченні?
14. В яких випадках в простому реченні ставиться крапка з комою?
15. Коли у простому реченні ставиться тире?